

«Ata Çapow»

Category: Edebi makalalar, Ertekiler, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 23 января, 2025

"Ata Çapow" «ATA ÇAPOW»

Şeýle sözbaşy bilen şu ýylyň 9-njy ýanwarynda «Türkmenistan» gazetinde ýazyjy Allaýar Çüriýewiň makalasy çap edildi. Makala şeýle setirler bilen tamamlanýar: «Diri wagty gadyry bilinmedik Ata aganyň, hiç hem bolsa, ady tutulsa ýagşy. Onuň ýaşan Nogin köçesine Görogly üçin jan çeken Ata Çapowyň ady dakylsa, onda Göroglynyň nesli bolan biziň hemmämiz hem ýürekden begenerdik.

Makalanyň şu soňlamasyny okanymda SSSR döwleti dargamazynyň öňüsrasy bolan bir waka ýadyma düşdi. Rigadan üç ýazyjy myhmanlyga gelipdi. Ýazyjylaryň biri meniň köne tanşym bolansoň, halkymyzyň däbine eýerip, olary öýe myhmançylyga çagyrdym. Myhmanlaryň Aşgabada gelmekleriniň sebäbi nahar başynda aýan boldy. Olar SSSR-iň hataryndan çykmak ideýasyny türkmen intelligensiýasynyň arasynda wagyz etmek üçin, has gönüsi, akyl satmak üçin gelen ekenler. Kyn görsem-de «Myhman ataňdan uly» diýen pähimi bozup, olara gödegräk jogap bermeli boldum: «Arrygyňyzy gynap oturmaň. Türkmenler kesekiden akyl satyn alýan halk däldir. Ol gerek mahaly öz ykbalyny özi çözüp bilýän halkdyr» diýdim. Şondan soň bu meselä suw sepilen ýaly boldy.

Myhmanlary ugratmakçy bolup köçä çykamyzda:

– Bu köçäniň ady näme? – diýip, olaryň biri menden sorady.

– Puşkin – diýdim.

– Näme, Puşkin şu köçede ýaşapmydy? – diýdi.

Ýol ugrundaky köçäni kesip geçmeli bolanymyzda, ol ýene-de şol sowalyny gaýtalady.

– Bu Şewçenko köçesi – diýip jogap berdim.

– Ol şu şäherde eneden doglupmydy? – diýdi.

Sowala jogap bermän, ýylgyrmak bilen çäklendim. Ýöne myhman çäklenerli däldi. Ol günbatara tarap ümledi-de:

– Ho-ol, ugurdaş köçäň ady näme? – diýip ýaňsyly sowalyny ýene

gaýtalady.

– Oňa-ha Gogol köçesi diýerler – diýip, sowalyňa äheňdeşiräk jogap berdim.

– Bä-ä, Gogol, asyl, aşgabatly eken-ow! – diýip, ol ýaňsyly ýylgyrdy.

Men onuň ýaňsyly ýylgyryşyna düşünýärdim. Ol: «Öz köçeleriňize adyny dakmaga halkyňyzyň içinden mynasyp adam tapylmadymy?» diýmekçi bolýardy. Has gönüsi, şu pikiri ýaňsyly sözler arkaly aýdýardy. Dogrudanam, öýümizden myhmanhana ýetýänçäk alty köçäni kesip geçsek-de, türkmeniň ady dakylan ýeke köçä-de duşmadyk. Şonda-da men myhmanyň sowalyňa göräräk jogap gaýtardym:

– Hawa, Gogol aşgabatly bolmaly – diýdim. – Puşkinem, Şewçenko-da aşgabatly bolmaly. Biz eserleri dünýä edebiyatynyň hazynasyna giren tanymal ýazyjylaryň hemmesini türkmenistanly hasap edýäris, olaryň eserlerini höwes bilen okaýarys, öz ene dilimize terjime edýäris – diýip, ahyrsoňy onuň irginsiz sowalyndan dyndym.

Şu setirleri ýazyp otyrkam içimi gepletmäge mejbur boldum: «Şol ýyl myhmançylyga çagyrylman gelen romançy latyş ýazyjysy ýene-de Aşgabada geläýse, ony Nogin köçesinde ýerleşýän myhmanhana alyp barmaly bolaýsam, o-da gadymky sowalyny gaýtalap: «Nogin şu köçede eneden doguldymy?» diýäýse, näme jogap bererkäm – diýip, öz-özüme sowal berdim..

Dogry, W.I.Nogin Sowet häkimiýetini, berkarar edilen pursaty Söwda we senagat halk komissary bolup işlän, rewolýusiýalara gatnaşan, 1924-nji ýylda hem aradan çykan adam. Ýöne Aşgabadyň köçesine ady dakylar ýaly türkmen halkynyň öňünde onuň bitiren anyk hyzmaty nämeden ybarat? – diýlen sowala welin jogap tapmak juda çetin.

Ata Çapow barada soralaýsa welin jogabyny nagt berip boljak. Ozaly bilen-ä, ol Nogin köçesinde ýaşap, ömrüni ötüren adam. Bu, elbetde, köçe adyny dakmak üçin ýeterlik delil bolup bilmez. Sebäbi: «Öler ada galar at» diýişleri ýaly adyňy iliň hakydasynda hemişelik galdyrmak üçin öz halkyňa ömürlük ýatdan çykmajak hyzmat etmeli. Ata Çapow şeýle hyzmaty eden adam, türkmenleriň milli guwanjy hasaplanylýan «Görogly» eposyny öz

halkyna müdimilik miras goýup giden adam.

Men arada filologiýa ylymlarynyň doktory, Türkmenistan Ylymlar akademiýasynyň Magtymguly adyndaky edebiyat institutynyň halk dessany bölüminiň müdiri, öz ylmy işleriniň esli bölegini «Görogly» eposyna bagyşlan belli alym Babuş Mämmedýazow bilen Göroglynyň ýazuw nusgalarynyň halka ýaýraşy hakda söhbetdeş boldum. Şonda ol öz gürrüňini şeýleräk jemledi:

– «Göroglyny» aýtmak Pälwan bagşynyň aslyndan gelýän döp bolupdyr. Il arasyndaky gürrüňlere görä olaryň arasynda «Göroglynyň» kyrk çemesi dessanyny aýdanlary hem bolupdyr. Men şolaryň dört arkasyna belet. Ýöne, gynansak-da, Goç hojadanam, Atanazar hojadanam, Ata hojadanam ýeke setir ýazgy galmandyr. Sebäbi olaryň dilinden ýazyp alanlar bolmandyr. Eger Ata Çapow baryp-ha 1937-nji ýylda Pälwan bagşydan «Göroglynyň» on iki şahasyny ýazyp almadyk bolanda, onda «Görogly» eposy türkmen halkyna häzirkisi ýaly doly hem kämil görnüşinde gelip ýetmezdi. «Görogly» biziň milli baýlygymyz. Ata Çapowyň ýatdan çykajak hyzmaty hem hut şeýle baýlygy öz halkyna miras goýup gitmegindedir.

Ata Çapow Taryh we dil-edebiyat institutynda ylmy işgär bolup işläň ýyllary oba-oba aýlanyp, dürli ertekileri, folklor materiallaryny, her hili dessanlary ýazyp alyp, olary institutyň arhiwine tabşyran eken. Ol halk bagşymyz Magtymguly Garlydan hem «Göroglynyň» üç bölümini – «Bezirgen», «Öwez getiren», «Harmandäli» dessanlaryny ýazyp alan eken.

1950-nji ýyllara çenli Ata Çapowyň ýazyp alan «Görogly» dessany Türkmenistanda ýeke-täk nusga bolan. Şol sebäpli-de Ata Gowşudow tarapyndan taýýarlanylýp, Mäti Kösäýew tarapyndan redaktirlenen we 1941-nji ýylda – Watançylyk urşunyň öň ýanynda neşir edilen «Görogly» eposy, tutuşlygyna diýen ýaly, Ata Çapowyň Pälwan bagşydan ýazyp alan golýazmalary esasynda düzülipdir. «Görogly» eposynyň soňraky: 1958-nji, 1983-nji, 1991-nji ýyllardaky neşirleriň düzülişinde hem Pälwan bagşynyň Ata Çapowa aýdyp beren nusgasy esas bolup hyzmat edýär.

Geň galaýmaly. Ata Çapowyň golýazmasy «Göroglynyň» ähli neşirlerine esas bolup hyzmat etse-de, respublikamyz özbaşdaklyk alýança onuň ady bütinleý diýlen ýaly undulyp

gelindi. Dogrusy, geň galasy zadam ýokdy. Ol 1937-nji ýylda tussag edilip, soňra, günäsi bolmany üçin boşadylsa-da, onuň ýakasyna çatylan gara gaýyş ömrüniň ahyryna çenli saklanyp galdy. «Hiçden giç ýagşy» diýenleri. Adalat, giç hem bolsa ahyrsoňy rowaçlandy. Indi, Hudaýa şükür, onuň ady metbugatlarda-da, radioda hem tutulyp dur.

Magnitofonuň ýok döwri, durmuşyň örän agyr ýyllary pyýada oba-oba aýlanyp, her öýde ençeme günläp myhman bolup, gyzylyň gyryndysyny çöplän ýaly, halkyň edebi mirasyny ýygnamak Ata Çapowa ýeňil düşen däldir, elbetde. Ýöne ol öz halkynyň bähbidi üçin kynçylyga döz gelipdir, arsa-da irmändir.

– Ata Çapow ähli toplan eserlerini galam bilen ýazan eken, ýöne onuň ýazuwy diýseň owadan, arassa, yhlas bilen ýazylandygyna her setiri güwä geçip dur. Onuň ýazgylary asyrlar boýy saklanmaly golýazmalar. Galam bilen ýazylan golýazmalar bolsa, tiz könelyär, öçmek bilen bolýar. Şol sebäpli olary göçürüp, aladaly saklamagyň çäresini görmeli – diýip, B. Mämmetýazow janygyp aýdýar.

Ol Nogin köçesine Ata Çapowyň adynyň dakylmagyny hem ikelläp goldaýar. Şonuň bilen birlikde «Görogly» eposynyň türkmen halkynyň arasyna ýaýramagynda Pälwan bagşynyň uly hyzmatyny aýratyn nygtaýar.

B.Mämmetýazowyň Pälwan bagşy barada ýörite ýazan makalasyny geçen ýylyň başynda «Türkmenistan» gazetinde okanym ýadymda. Ol şonda Pälwan bagşynyň önüp-ösen ýeri bolan Tagta raýonynyň «Kommunizm» kolhozyna (Häzir şol kolhoza Magtymgulynyň ady dakylady) Pälwan bagşy Ata oglunyň adynyň dakylmagyny teklip edipdi. «Türkmenistan» gazetinde bu teklibi goldaýan seslenmelerem çap edilipdi. Emma çykarylan netije bolmady.

Türkmen edebiýatynyň genji-hazynasy hasaplanýan «Görogly» eposyny öz halkyna ebedi ýadygärlik goýup giden adamlaryň atlary ebedileşdirilmese, gaty karam bolar ahbetin. Onsoňam «Il agzy keramat» diýlen pähim bar. Belki ilniň-günüň arzuwislegi eşidilip, Nogin köçesine Ata Çapowyň, Daşhowuzyň ýa-da Aşgabadyň köçeleriniň birine-de Pälwan bagşynyň ady dakylaýdy-da! Garaz, dilegde bolalyň, belki dilegimiz ýer tutar.

Döwlet ESENOW,
SSSR Žurnalistler soýuzynyň baýragynyň laureaty,
Türkmenistanyň at gazanan medeniýet işgäri, respublikan
ähmiýetli personal pensioner. Edebi makalalar